

Aabitsategijad

Septembri viimases "Pühapäevalehes" on viimane aeg teha juttu sellest, milleks kohustas õieti hoopis selle kuu algus: rääkida aabitsategijatest ja aabitsaist, mille abiga õpivad lugema — sealhulgas ka "Pühapäevalehte", muide — laulva revolutsiooni ajal sündinud lapsed.

Nimelt arvab millegipärast enamik meist ikka veel, et laps õpib lugema mingist müstilisest kukepildiga teosest, mida teadlikumal puhul asendab Viivi Luige kirjutatud ja Epp-Maria Kokamäe illustreeritud "Meie pere aabits ja lugemik". Sest viimasest — kuigi see mitte niivõrd ei õpeta lugema, kui võrd pakub häid lugemistekste lastele, kes

sed juba oskavad — on ajakirjanduses kõige rohkem räägitud. Vahest seetõttu ei tulegi temast käesoleval juhul juttu, andku tegijad siinkohal andeks.

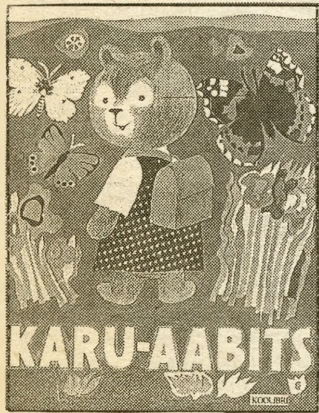
Liitagi on põhjust kahelda, kas ikka kõigil Eestimaa lastel ongi võimalust sellel õppeaastal antud raamatut kasutada: teatavasti trükiti nimetatud aabits lahe taga Soome-Eesti Seltside Liidu kogutud rahaga. Vastav abiprogramm plaaniti kolmeks aastaks ja nüüdseks on see aeg täis. Kooliameti andmetel hakkab "Meie pere aabitsat ja lugemikku" õige pea trükkima mõni meie oma kirjastus — kuid nagu iga sellealane ümberkorraldus, võtvat seegi oma aja.

• PEETER VIISIMAA ja MARE MÜRSEPP on Lasteraamatukogus nagu oma kodus:

VERNER PUHM

Mõmmi-aabits: klassika

Kirjanik Heljo Mänd tuleb oma punase kivikatuselise Nõmme-kodu õueväravat avama.

Peaaegu kolmkümmend aastat tagasi, 1966. aasta sügisel, astusid sama maja uksest sisse pedagoogid Helle Raigana ja Meeta Terri, et teha majaprouale ettepanek kirjutada raamat, mille järgi eesti lapsed saaksid lugema õppida. Esialgne vastus oli eitav. "Ma ei tundnud mingit erilist tahtmist hüpata tundmatusse kohta," tunnistas Heljo Mänd. "Pealegi pole ma iialgi armastanud tellimustööd. Seda tehes on alati tunne, nagu oleksid pidurid peal. Varem ei teadnud kunagi, kas ma saan oma suure pere kõrvalt lubadusi täita."

Vaatamata sellele, et lastekirjanik, kelle nad olid välja

valinud tema südamlikkuse ja lastepärasuse pärast, aabitsa kirjutamise ettepanekust midagi kuulda ei tahtnud, tulid Terri ja Raidma teine kord auesti. Ja võtsid isu tekitamiseks kaasa viis või kuus Soomes-Rootsis välja antud aabitsat.

Üks kaasavõetud raamatust juhtus olema loomadest. Millistest loomadest, seda Heljo Mänd enam kahjuks ei mäleta. Igatahes polnud need karud: "Karu kuulub meie pere intiimsuste hulka. On selline väike sümbol." Võimalus teha tavapärasest erinev aabits pani mõtted tööle. "Lõpuks olin nõus, aga ainult ühel tingimusel: kui ma võin kirjutada aabitsa karust. Kukeaabitat poleks igatahes teha tahtnud," kinnitab autor.

Siiski jäänud tekstide valimisaeg esialgu lahtiseks: "Just siis kandsin ma oma viimast, neljandat last. Ja ega üks ema ei saa ju õieti kirjutada, kui laps on väike. Kui pole kedagi, kes aitab hoida ja pere töö ära teeb, saab kirjutamine õige hoo sisse alles siis, kui laps on kolmeaastane," arvab kahe tütre ja kahe poja ema.

"Mäletan hästi, kuidas ma oma tütre voodi ääres rääkides neid väikesi jutte välja mõtlesin. Need lood on tulnud... armastusega. Elasin tookord täiesti laste maailmas, eemal täiskasvanute omast. See südamlikkus ja ar-

mastus, mis ma oma lapsele sellel hetkel andsin, kandus edasi ka Mõmmisse. Võib-olla sellepärast ongi ta jäänud püsima. Kui oleksin kirjutanud raamatu lastest, oleks nad paratamatult jäänud aega, kui need kirjutati. Nüüd olin vaba ideoloogilisest kohustusest pühendada mõned leheküljed punalipule ja Lenini sünnipäevale."

Jutu käigus selgub, et Ivo Eensalu poisiks mängitud Mõmmi Kaarel Kilveti lavastatud telesaadest "Mõmmi ja aabits" olnud algselt hoopis karutüdruk. Peagi pärast raamatu ilmumist tehti Heljo Männile ettepanek kirjutada lastesaadete sari, mida nüüdseks on näinud mitu põlvkonda eesti lapsi. "Eesti televisioonist helistas Lillian Põldre. Mulle oli see muidugi tohutu üllatus."

Telesaadete stsenaariumi kirjutamine eeldas sisuliselt uue teose loomist — sündmustiku ümbermängimist, aktseptsiooni asetamist ühelt tege-laselt teisele. Nii ilmuski arnotaliliku Mõmmi kõrvale jooseptootsilik vigurivänt Rebase-Rein (Lembit Ulf-sak).

Heljo Mänd: "Kui Kaarel Kilvet lavastama hakkas, tah-tis ta põhirõhku panna Rebase-Reinule. Sellepärast käisid meil päris tulised vaidlused. Mitte et oleksin kartnud ülleilgset janditamist: Kilvet on professionaal ja püsib hea maitse piirides. Aga mul oli hirm — ja ma ei tea, kas see oligi nii põhjendatav — et Mõmmi ja ühes temaga ka kogu saade kaotab oma südamlikkuse. Tahtsin tuua välja karupere koduse õhkkonna. Sooja kodu, mida olen alati armastanud. Samas, võib-olla ongi hea, et Rebase-Rein selline sai — minul oli oht liiga didaktiliseks minna."

Heljo Mänd mäletab, et näitlejad tegid Mõmmi-lugusid suure mõnuga. Tähtedel põhineva aabitsaeria kõrval, mis isegi praegu jookseb igal reedel ETV-s, jätkus tegijail veel rõõmu kuue või seitsme vanasõnadel põhineva saate tarvis. Autor ise leiab, et viimased olnud nii kompositsioonilt kui karakteritelt isegi tugevamad; kahjuks pole vanasõnasaadete arhiivilindid ETV arhiivis säilinud.

Ja siis otsustas Heljo Mänd, et paneb siinkohal punkti. "Minu meelest tuleb lõpp teha siis, kui veel kõik tahavad teha, mitte siis, kui oled kõiki ära tüüdanud," põhjendab ta ise oma otsust. Siiski olid Mõmmi ja tema sõbrad saanud talle liiga omaseks: kümme aastat hiljem valmis näidend "Hõbejänesed", mille lõi Draamateatris lavale Rai-vo Trass.

"Tema läks taotluslikult teist teed: miski ei tohtinud sarnaneda televisioonivariandiga! Mõmmi mängis Toomas Urb, Jänku-Jutat Kersti Kreismann, Rebase-Reinu Paul Poom. See oli suurepä-rane lavastus. Kahjuks ei mängitud seda kaua — Urbid läksid välismaale ja uut osatäitjat ei hakatud enam otsi-ma."

Kuidas, millise pilguga Heljo Mänd praegu omatehtud Mõmmi-lugusid televi-sorist vaatab, me teada ei saa. "Olen niisugune autor, kes kunagi oma varasemaid asju näha ei taha. Kuigi mõnikord on kiusatus küll," ütleb ta pi-sut vabandavalt. "Sest ma teen nii palju tööd, et kui ma hakkaks kõiki varasemaid asju üle lugema, jääksin liiga enda maailma."

Ja ikka ei saa ma oma Mõmmi-armastusest lahti. Olen tasapisi kirjutanud väikesi stseenikesi Mõmmi ja Rebase-Reinu, Mõmmi ja Jänku-Juta või Karu-Kati va-hel."

Ehk kunagi tulevikus saab neist — midagi, küsin.

Heljo Mänd nagu ei tahaks vastata. Lõpuks ütleb: "Jah...jah."

Hiireaabits: kõige uuem

Aasta tagasi tekkis Eestis esimest korda olukord, kui kooli minnes sai laps valida

kolme aabitsa vahel. Või õp-pida kolmest korraga.

Neist uusim, eelmisel õppe-aastal kasutusele võetud Mare Mürsepa ja Peeter Viisimaa "Hubert teeb aabit-sat ehk hiirepoegade seiklu-sed laias maailmas" õpetab tajuma keelt kui tervikut kaasacgises ja originaalses vormis.

"Ühel päeval tuli minu juurde aabitsategemise ette-panekuga Pedagoogikaüli-kooli õppejõud Mare Mür-sepp," räägib kirjastuse "Koolibri" juhtivtoimetaja Ants Haljamaa. "Ütles, et ta-hab ära kasutada oma Huber-ti raamatust "Isahiir Huberti teaduslik uurimistöe Eesti lastekirjanduse riilul ja Hu-berti avastused", mis ilmus meie kirjastuses Eesti Laste-raamatukogu väljaandel. Tuli ausalt öeldes päris omapärane aabits."

Eesti laste kõige uuemas aabitsas on hiirepere tööd ja tegemised antud koomiksi-raamatutest tuntuks saanud pilttekstina. Jutte selles mõis-tes, nagu neid tema isad-omad omaaegsetest raamatu-test leida võisid, saab uurida vaid aabitsa juurde kuuluvast kirjavihikust hiireaabitsas antud teemadel harjutusi tehes. Aabitsa juurde kuulub ka õpe-tajaraamat, mis pakub välja ühe võimalikest õpetamisva-riantidest. Varsti peaks kirjas-tuse "Avita" kaasabil ilma-valgust nägema ka hiireaabit-sa järg: lugemik teiseks pool-aastaks.

"Põhimõtteliselt on luge-maõpetamise viise ju igasu-guseid," arvab nende autor. "Lugema võib õppida lõpu-de lõpuks ka Kodu-Anttila katalooge vaadates."

Lugemise kõrval õpetab hiireaabits tähele panema kir-jalikke tekstide ümbritsevast elust — ei askelda ju selle te-gelased mitte mingil müstilisel maal seitsme maa ja mere taga, vaid sellesamas ajas, kus ka iga eesti laps. Hiired aga elavad pahatihti igas tava-lises Eestimaa kodus.

Mare Mürsepp: "Laps ot-sib jutust ennekõike sisu. Kui sõnad on esitatud ainult telli-sena, s. t. kandilise jutubloki-na, ei pruugi ta aru saada, miks see peaks teda üldse hu-vitama. Meie raamatus jõuab teksti sisu lapseni pildi kaudu. Kui see teda huvitab, loeb ta ise mullist juurde, mida keegi räägib. Informatsioon ei tule mitte ainult sõnadest, vaid pildist ka."

Mare Mürsepp on õpeta-nud lastekirjandust ja ema-keele didaktikat Pedagoogili-ses Ülikoolis õppivatele tule-vastele algklasside õpetajate-le. Koos kolleeg Eha Hiiega on ta ka kolmanda ja neljanda klassi lugemiku autor.

"Neid raamatuid tehes on mind vaevanud mõte, kuidas lapsed nii kaugele jõuavad. Mõtetu oleks ju hakata laste õpetamise süsteemi paika pa-nema kolmandas või neljan-das klassis, kui see peaks toi-muma märksa varem." Nii läkski ta mitu aastat tagasi tööle Vormsi põhikooli esi-messe klassi.

"Ajapikku mõtlesin välja lihtsalt selle, milline see aabits olla võiks," jätkab Mare Mürsepp. "Esimesed lehe-küljed olid valmis joonista-tud, aga siis jäin hätta. Õn-neks leidsin kellegi, kes mulle appi tuli."

"Kui idee oli valmis, tegin seda pool aastat," räägib pilti-de autor Peeter Viisimaa. Täpselt sama kaua kestab praegu koolides selle raamatu abil õpetamise aeg.

"Raamatud, kus pilt ja tekst on niivõrd seotud, saavad val-mida ainult dialoogis. Ei ole nii, et teed kõik valmis ja siis tuleb keegi ja joonistab ära. Pealegi pole Peeter mitte "pä-ris" kunstnik, vaid ise selle ala inimene, kes on ka väikesi lapsi õpetanud," ütleb Mare Mürsepp, kes enne seda on teinud koostööd mitme nime-ka kunstnikuga.

"Oma hiired joonistasin ise, et keegi teine mu idee kallale ei saaks tungida. Iga joonista-ja väljendab paratamatult en-

• HELJO MAND: "Olen alati armastanud sooja kodu."

VERNER PUHM

da isikut. Üldiselt on hiir mulle lähedasem kui elevand või mõni muu kerekas loom, aga kunstnikul on minu raamatus ka ju oma loom."

Peeter Viisimaa: "Mul on see suurem ja kollane. Iga kord ei pruugi sellel nimegi olla. Aabitsa esimene osa oli jah meil kahe peale joonistatud. Nüüd olen ma õppinud ka hiiri joonistama."

"Jaa, ta teeb väga hästi minu hiiri," lisab Mare Müürsepp.

Lisaks aabitsale ja temaga kaasnevatele väljaannetele on neil omavahelises koostöös valminud seeria pisikesi lisalugemikke. Nn. "Lukkari" – sari on ilmunud Avatud Eesti Fondi toetusel. Kuusalu rannikumurdes tähendavat lukkar lastehirmutist, soome keeles köstrit, kes teadupärast lapsi lugema õpetas. Eks hirmutatud selle sõnaga ennevanasti lapsi: "Kui sa lugema ei õpi, siis ta tuleb."

A nagu aabits

"Pärast sõda on Eestis olnud aabitsa eluaeg kümme aastat. Siis on midagi kvalitaatiivselt muutunud. Nii et meie raamatu aeg hakkab ümber saama," kinnitavad kollasekaanelise aabitsa autorid **Milvi Roosleht** ja **Lilian Kivi**. Nende häälikõpetusel põhinev õpik nägi ilmavalgust kaheksakümnendate aastate keskpaiku, kui päevakorral oli kuueaastaste laste koolimine.

Vähemalt sellel õppeaastal oli aga nende kirjutatud ja **Üle Meistri** tuttavlike illustatsioonidega aabits Eesti koolides täiesti kasutatav, olles abiks lapsele, kes võib küll tähti tunda, aga lugeda siiski veel ei oska.

"Oleme sellised traditsioonilised aabitsategijad," arvab Lilian Kivi. "Kuigi meiegi tõime omal ajal lugemisõpetusse selle, mille olid välja peilunud psühholoogid pikaaegsete katsetega. Selle, mismoodi laps üldse lugema hakkab.

Tavaliselt tekib pärast täh-

tede äraõppimist seisakumoment. Meie raamat aitab piduri üles leida ja sellest üle saada."

Oma aabitsat tegid Lilian Kivi ja Milvi Roosleht üheksa aastat. Raamatul oli palju retsensente, kes iga kord nõudsid millegi ümbertegemist. Milvi Rooslehel on kusagil alles käsikiri, kuhu on peale kirjutatud "kuues variant".

Alguses seisis paljud õpetajad uuele süsteemile vastu. Küsiti: milleks on vaja midagi muuta, kui lapsed olid ennegi lugema õppinud? Lilian Kivi: "Eks see enesemuutmine ole ikka see kõige raskem suutmine. Osa õpetajaid aga tuli kaasa. Ja need, kes kaasa tulid, on pärast öelnud, et nüüd ei oskagi enam teistmoodi õpetada."

Inimlapse kuuenda ja seitsmenda arenguaasta vahele jääb tohutu arengujärk. Ja praegu on kuueaastased lapsed hakanud uuesti lasteaia käima. Küllap paljud esimese klassi lapsed meie raamatut ei vaja, tunnistavad Roosleht ja Kivi. Hiljuti kirjastuses "Koolibri" ilmavalgust näinud "Sinule" – vihikud samadelt autoritelt õpetavad sisuliselt sama süsteemi järgi lugema lasteaiaelisi lapsi.

Lilian Kivi: "Kuueaastaste lastega tegelemisel nägime, et valmidus lugemisel või õigemini lüngad selles võivad olla lapseti erinevad.

Komplekti esimese vihiku abiga saab määrata, millist vihikut tal täpselt vaja on. Iga keerukama probleemi panime eraldi vihikusse."

Milvi Roosleht: "Kui me seda tööd alustasime, oli palju lapsi kodus, kuna lasteaedu pandi kinni ja lastevanemate taskud olid tühjad. Selle raamatu eelis on, et lapsevanem ei pea kogu summat välja maksma."

"Sinule" – vihikud on illustreerinud kolm erinevat naiskunstnikku — **Inge Heamägi**, **Kadi Kuremsa** ja **Virge Jõekalda** — noort ema, kes on olnud lapsega kodus. Vihikute erinevad joonistused peaksid andma lapsele aimu, et sama asja saab teha eri viisil. Nii olevat lugemaõppimisegagi, arvavad Lilian Kivi ja Milvi Roosleht. "Meie pakume välja vaid ühe lähenemisi. Mida rohkem neid on, seda parem. Teadmine, et ühe sihini viib mitu teed, toob kaasa valikuvõimaluse, valikuvõimalus — enda otsustamise, enda otsustamine — vastutuse. Ja vastutus ongi see, mida praegu inimestelt oodatakse."

**Aabitsategijatega
ajas juttu**

ILONA MARTSON

• **MILVI ROOSLEHT** ja **LILIAN KIVI** on traditsioonilised aabitsategijad.

VERNER PUHM